

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ТКАЧУК НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

ВИРОБНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РОБІТНИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ /1953 - 1958 РОКИ/.

Спеціальність 07.00.01 -
Історія громадських рухів
і політичних партій

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ.- 1994

00754107 (O)

дисертація о рукописо.

Робота виконана на кафедрі української історії та етнополітики Київського університету імені Тараса Шевченка

- Науковий керівник - доктор історичних наук,
професор Матвійчук Микола
Макарович
- Офіційні опоненти - доктор історичних наук,
професор Горбул Олександр
Дмитрович
- кандидат історичних наук,
старший науковий співро-
бітник Шаповал Юрій
Іванович
- Провідна організація - Київський державний полі-
технічний університет

Захист відбудеться "9" вересня 1994 р. о 15 год.
на засіданні спеціалізованої ради К.068.18.03 при Київському уні-
верситеті імені Тараса Шевченка / 252601, м.Київ, вул.Володимир-
ська, 60, ауд.349/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Ки-
ївського університету / вул.Володимирська, 58/.

Автореферат розісланий "2" серпня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат історичних наук, доцент

Іванцова Ірина
Володимирівна

Актуальність теми і хронологічні рамки дослідження. Характерна риса нашого часу - зростання національної самосвідомості українського народу, посилення потягу до національного самопізнання, до знання власної історії. Немає необхідності доводити, як важливо переглянути стереотипи мислення, що склалися раніше, відмовитись від догматичних підходів, невиправданих обмежень, відродити історію держави в повному обсязі, у всіх її трудощах і суперечностях. Життя вимагає нового осмислення багатьох історичних подій, повернення із забуття ряду імен та явищ.

Початок цьому процесу було покладено в 50-і роки. Після смерті Сталіна зроблено серйозні кроки щодо подолання культу особи, його негативних наслідків. Розгорнулася кампанія по демократизації політичного життя суспільства. Засуджено негідні методи керівництва і розпочалася реабілітація невинно репресованих людей і цілих народів в епоху сталінізму. В галузі зовнішньополітичних відносин утверджувалась політика мирного співіснування двох протилежних світових систем, зроблена спроба руйнування атмосфери "холодної війни", завдяки чому уряд мав можливість здійснити значне скорочення збройних сил і зекономлені кошти вкладати в розвиток народного господарства. Були спроби змінити економічні порядки, які склалися в 30 - 40-х роках. Почалися зміни на краще в промисловості, сільському господарстві, науці, культурі. Значно розширювались права союзних республік і місцевих органів, що давало можливість позбутися надмірної централізації політичних, господарських, культурних функцій в союзних органах на шкоду правам республіканських і місцевих органів. Певні зрушення відбулися в напрямі поліпшення життєвого рівня людей. Вони різко контрастували з періодом сталінського правління. В Україні, зокрема, прибутки середнього робітни-

ка за 50-і роки зросли на 230%. Якщо раніше рівень особистого споживання зростав щороку на один процент, то в 50-і роки - на чотири. Саме в цей період люди в містах почали вперше масово отримувати квартири. Раціон середньої сім'ї, що звичайно складався з хліба і картоплі, розширився до більш-менш регулярного споживання овочів і м'яса. Значно зросло пенсійне забезпечення людей. Все вище сказане дає підставу говорити про певну лібералізацію тоталітарного режиму. Саме цей період письменник І.Еренбург влучно назвав "відлигою" - тимчасовим потеплінням серед тоталітарної зими.

Лібералізація тоталітарного режиму не могла не позначитись на виробничій, трудовій діяльності робітничого класу. Ширилось соціальне змагання, набираючи нових, більш конкретних і ефективних форм, зростав кількісно і якісно рух винахідників і раціоналізаторів, вагомішим став внесок робітництва у розвиток всіх техніко-економічних показників промислового виробництва, про що свідчать матеріали даного дослідження. І все ж реформаторські новації в суспільстві, в тому числі й економіці давалися нелегко. Давалися ознаки важкої нашої консервації суспільних структур, потяг до збереження або відродження системи ідеологічних орієнтацій і політичних настанов, характерних для сталінського соціалізму. Нові підходи до розуміння соціально-економічної стратегії зустрічали стійкий опір. Прихильників адміністративно-командних методів керівництва, вихованих на традиціях сталінської школи й здатних лише проводити волю "верхів". Трагедія Хрушова і його покоління полягала передусім в ідеологічній замореності. Новий лідер держави діяв в дусі партійної програми, не зазіхнув на систему, що склалася в 30-і роки. Її доктрини, побудовані на партійному диктаті та державному монополізмі, залишилися недоторканими. Згадані вище нововведення в рамках не поруше-

ної командно-адміністративної системи намагалися втілювати в життя не економічними, а суто політичними, організаційними методами. Змінюючи, наприклад, форми керівництва промисловістю та будівництвом, реорганізаційні заходи не зачіпали саме естро бюрократично-натискного управління економікою, оскільки не спиралися на широке розгортання процесів демократизації і гласності. І ще. Певні успіхи в розвитку народного господарства викликали ейфорію, спроби перескочити через об'єктивні процеси. Про це свідчить, зокрема, прийнята на початку 1959 р. глибоко помилкова, абсурдна по суті установка про те, що країна вступила в період розгорнутого будівництва комунізму. Це призводило до штурмових методів будівництва, що відбивалось на посиленні експлуатації і погіршенні матеріально-го становища робітничого класу. Тому не випадково, що після 1958 р. намітилася тенденція до спаду трудової активності людей.

На жаль, після багаторічних захоплених висловів про період "відлиги" у радянській літературі, в останні роки майже нічого про неї не говориться, замовчуються масові рухи і почини робітництва в 50-х роках. Тому дослідник у своїй праці прагнув відійти від крайнощів, стереотипів, відрізнити кар'єризм, егоїзм керівників від самовідданої праці шахтарів, металургів, машиністів та інших трудівників промисловості України. Їх іноді називають заложниками більшовицької політики, підпірками режиму, наче вони в цьому винні.

Зараз важливо звільнитись від надмірних емоцій, по-новому глянути на виробничу діяльність робітників, на новаторський рух тих років не тільки як на складову частину політичної системи, але й як на прагнення працюючого народу зробити внесок у матеріально-технічний потенціал республіки. Очевидно, уроки тих часів необхід-

но глибше вивчати, вони дали б можливість уникнути помилок в сьогодні.

Ступінь вищеченості теми. Виробнича діяльність робітництва України в період "відлиги"¹ одержала значне висвітлення в історичній, особливо історико-партійній, та іншій літературі. Коло досліджень, яке в тій чи іншій мірі зістикувалося з даною проблемою, досить широке. Інтерес становлять праці, що були написані в 50-х - першій половині 60-х років, тобто, по свіжих слідах подій.¹ В них аналізуються питання розвитку промисловості республіки, що постали в 50-х роках, особливо після XX з'їзду КПРС, висвітлюються зміни, що відбулися в робітничому класі України в цей період, розкриваються методи залучення робітників до управління виробництвом, нові форми соцзмагання тощо, беззастережно вихваляються хрущовські реформи.

Використана в дисертації література другої половини 60 - 80-х років.² Багато праць, опублікованих в ці роки, досить змістовні в постановці питань дослідження становища на виробництві, торка-

¹ Апанович А.М. Соціалістичне змагання і розповсюдження досвіду новаторів на промислових підприємствах УРСР. - К., 1958; Рудой П.Є. Технічний прогрес і підготовка кваліфікованої робочої сили. - К., 1958; Партійна робота в промисловості /З досвіду роботи парторганізацій України/. - К., 1959; Скрибін В.В. Нове в роботі парторганізацій по керівництву промисловістю. - К., 1960; Мітєнков О.Г. Творчов працев робітника. /Роль робітничого класу в технічному прогресі промисловості України/. - К., 1963; Йото ж. Рабочий класс Украины в борьбе за развитие промышленности /1956 - 1961/. - К., 1965.

² Матвейчук Н.М. Руководство Коммунистической партии развитием

ються перебудови управління промисловістю і будівництвом, науково-технічного прогресу і участі в ньому робітників, підготовки кадрів робітничого класу, його трудової активності і творчої іні-

творческой активности рабочего класса. /Опыт партийной организации Украины в 1951 - 1958 гг./ - Автореф. дис....докт.истор. наук. - К., 1966; Еге же. Організаторська робота партії у промисловості України /1952 - 1958 рр./ - К., 1966; Історія робітничого класу Української РСР. - К., 1967. - Т.2; Подпригоршук Я.В. Рабочий класс Украины в период пятой пятилетки / 1951 - 1955 гг./ - К., 1969; Полурез В.І. Комуністична партія України - організатор трудової активності робітничого класу. - К., 1969; Шевчук В.П. На вирішальному напрямі. - К., 1970; Глогусь Я.С. Підготовка кваліфікованих кадрів робітничого класу в 1951 - 1955 рр.//УІЖ. - 1974. - №8; Денисенко І.С. Керівництво партійних організацій України соціалістичним змаганням робітничого класу республіки в період між XIX і XX з'їздами КПРС. - К., 1974; Шелета М.Т. Рост творческой активности рабочего класса Украинской ССР на завершающем этапе строительства социализма /1951 - 1958 гг./ - Автореф. дис....докт.истор.наук. - К., 1974; Партійне керівництво розвитком промисловості України / 1917 - 1975/ - К., 1976; Кожукало І.П. Компартія України в період будівництва розвинутого соціалізму. /З доповіді діяльності парторганізацій республіки в 1951 - 1958 рр./ - К., 1976; Кланчук С.Н. Подготовка квалифицированных рабочих - важное направление кадровой политики КПСС. - К., 1981; Плиж Н.Р. Вклад рабочего класса Украинской ССР в ускорение научно-технического прогресса в промышленности /50 - 70-е годы/. - Автореф. дис....докт.истор.наук. - К., 1983; Промышленность и рабочий класс Украинской ССР /1951 - 1958 / : Сб. документов и материалов. - К., 1984; Рабочий класс Украинской ССР: традиции и современность. - К., 1986; Про минуле заради майбутнього. - К., 1989.

ціативи і т.д. В них використано немало раніше невідомих джерел, матеріалів преси, архівних документів. Разом з тим в цих дослідженнях переважають формулювання, узагальнення і висновки про партійне керівництво промисловістю, про головну роль партійних організацій в її розвитку. Роботи в основному нагадують відтінок офіційного, дозволеного історико-партійного напрямку. Їм притаманне до певної міри механічне пристосування до політичної кон'юнктури. В істориків не було іншого вибору: відсутність об'єктивної інформації, недопуск до необхідних архівних матеріалів, сувора секретність - все це укладнивало і об'єктивно вводило праць дослідників в офіційне, дозволене русло наукових пошуків і відповідно, повинно було приводити до "зручних", наперед відомих висновків.

В 50-і роки виходять з друку публікації, написані робітниками-новаторами виробництва.¹ Вони мають для дослідника певне значення, оскільки написані безпосередніми учасниками подій, творцями трудових починів і рекордів. Хоча багато в чому вони зберігають на собі відбиток тогочасних уявлень про виробництво, без серйозного аналізу причин невдач та швидкого згасання багатьох масових починань.

Особняком стоять роботи та навчальні посібники по історії

¹ Северинов К.М. Жить и работать по-коммунистически. - Донецк, 1958; Кольчик А., Биржк В., Ляш В. В ногу с жизнью. - Донецк, 1958; Мамай Н.Я. Слово коммуниста. - М., 1959; Переверзев Н.В. Слово сталевара. - Донецк, 1959; Нежененко Г. Заводской институт передового опыта. - М., 1960; Гургалъ В.І. Сторінки робітничого життя. - К., 1963.

КПРС, написані на загальносоюзному матеріалі.¹ Україні там відводиться цілком визначене місце: досліджуються виробничі процеси, які відбувалися у досить вузькому "географічному ареалі" - східній частині республіки. І це не випадково. Керівництвом партії та уряду завжди відводилась особлива роль Донбасу і Півдня України в розвитку республіки. У відповідності з ідеологічними установками цей великий регіон розглядався як бастион робітничого класу і був покликаний стати провідною силою радянського суспільства, оплотом Радянської влади в Україні.

Спроби по-новому, об'єктивно висвітлити події 50-х років здійснюються наприкінці 80-х - початку 90-х рр. Спостерігається бажання істориків ліквідувати численні догми і фальсифікації у питаннях підготовки, трудової і творчої діяльності робітництва України.²

¹ Рабочий класс СССР /1951 - 1965 гг./ - М., 1969; Ворожейкин И.Е. Сенявский С.Л. Рабочий класс - ведущая сила советского общества. - М., 1977; Рогачевская Л.С. Социалистическое соревнование в СССР. //Исторические очерки. 1917 - 1970 гг. - М., 1977; Зиновьев М.Н. Коммунистическая партия и повышение культурно-технического уровня рабочего класса. - Л., 1977; История социалистического соревнования в СССР. - М., 1980; Ворожейкин И.Е. Эстафета трудовой доблести: беседы о социалистическом соревновании. - М., 1984; История советского рабочего класса. //Рабочий класс СССР в годы упрочения и развития социалистического общества 1945 - 1960 гг. - М., 1987. - Т.4.

² Про минуле - заради майбутнього. - К., 1989; Коваль М.В. Українська РСР в період відбудови і розвитку народного господарства /1945 - 1955 рр./ //УІЖ. - 1990. - №4; Кожукало І.П. Компартія України в добу "відлиги". // УІЖ. - 1990. - №11; Сиволюб Ю.В.

Осмислення сьогоденних суспільно-політичних та економічних процесів, які проходять в Україні, неможливе без глибокого аналізу подій і явищ, виявлення причин їх виникнення та характеру. В своїй дисертації автор намагався слідувати цим завданням і вимогам.

Мета дослідження полягає в тому, щоб, спираючись на досягнення сучасної історичної науки, використовуючи широке коло джерел, висвітлити роль робітництва України, насамперед його виробничу діяльність, у розвитку промисловості республіки в 1953 - 1958 рр.

Звідси вишлюють основні завдання дослідження:

- критично проаналізувавши праці попередників, визначити завдання подальшого дослідження теми;
- дослідити нові підходи до питань управління промисловістю в даний період, шляхи підвищення загальноосвітнього та професійного рівня робітників;
- виявити все те нове, що появилось у виробничій та творчій діяльності робітництва України в 50-і роки, показати його суперечливий характер;

Масове трудове змагання: ідеали і реальність, //УІЖ. - 1990. - №3; Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Тирса Л.А. Історія України. - К., 1991; Сторінки з історії України: нариси, статті. - Дніпропетровськ, 1992; Новие страницы в истории Донбасса. - Донецк, 1992; Баран В.К. Україна після Сталіна. Нариси Історії 1953 - 1985 рр. - Львів, 1992; Історія України: Курс лекцій у 2 кн. - К., 1992; Білик Б.І., Грищенко І.С., Клапчук С.М. Економічний, соціально-політичний та культурний розвиток України в 50-і - на початку 80-х років. - К., 1992; Страницы истории Украины. - Запорожье, 1993; Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: сторінки не-написаної історії. - К., 1993; Україна в другій половині 40 - 60-х років. Конспект лекції. - К., 1993; История Украины /1920 - 1990 гг./ . Текст лекцій. - К., 1993.

- з'ясувати причини, що гальмували посилення виробничої діяльності трудівників промислових підприємств України.

В процесі розв'язання цих завдань автором зроблено певні узагальнення, а також висновки.

Джерелами дослідження є партійні, державні і профспілкові документи з проблем господарської діяльності республіки, статистичні довідники, матеріали Центрального державного архіву громадських організацій України, Центрального державного архіву вищих органів влади України. Широко представлені публікації центральних, республіканських і обласних газет та журналів, а також багатотиражок промислових підприємств.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що автор на багатому фактичному матеріалі комплексно досліджує позитивні і негативні явища, що мали місце у виробничій діяльності робітництва України. При цьому зроблено висновки, що відходять від тенденційного, ідеологічного напрямку офіційної радянської історіографії. Дисертант намагався розкрити причини як піднесення, так і згасання трудової активності робітників, позитивне і негативне в сфері підготовки кадрів, що мали як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. При дослідженні теми автор залучає і вводить в науковий обіг нові дані і факти, почерпнуті з архівів і періодичної преси, що суттєво збагачують документальну базу дисертації.

Апробація роботи. Головні положення дисертації відображені в депонованих статтях, викладені в тезах на наукових конференціях, обговорені на засіданнях кафедри української історії та етнополітики Київського університету імені Тараса Шевченка, використані дисертантом при проведенні семінарських занять з курсу історії України.

Структура і основний зміст дисертації. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів і висновків, описка використаної літератури, архівних та інших джерел.

У "Вступі" обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність і хронологічні рамки, визначено мету і завдання, показано наукову і практичну значимість отриманих результатів, дається історіографічний огляд і аналіз вивченої літератури. Тут також розкривається джерельна база дисертації.

У першому розділі "Нові підходи до питань управління промисловістю і підготовки робітничих кадрів" автор розкриває необхідність і механізм перебудови управління промисловістю, розширення прав союзних республік, нові форми підготовки кадрів робітників.

Характерною особливістю початку досліджуваного періоду була надмірна централізація в керівництві галузями промисловості. Провітала і набирала широкого розмаху бюрократична практика, при якій основна увага партійних, радянських і господарських органів зосереджувалась на складанні численних директив, звітів, листів, що породжувало безвідповідальність і тяганину при вирішенні життєво важливих питань, вело до розбухання адміністративного апарату. Партійно-державне керівництво нарешті дійшло до розуміння того, що важливим чинником активізації трудової діяльності робітників може служити досконале поліпшення управління народним господарством, визначення нових підходів, які диктувались вимогами часу.

В розділі показано, які після смерті Сталіна приймаються рішення з метою докорінного поліпшення справи управління промисловістю. Лібералізація цієї справи проявилась у поступовому розширенні прав союзних республік, окремих регіонів, економічних центрів. Зокрема, у відання України переходило немало підприємств союзного

підпорядкування. В цілому питома вага республіканської і місцевої промисловості зросла до 67% усеї продукції в 1954 р. і до 76% в 1956 р. проти 35% у 1950 р.

Було нанесено удар по канцелярсько-бюрократичних методах керівництва, що проявилось в ліквідації зайвих ланок управління і скороченні надмірно розбухлого управлінського апарату, який по суті гальмував народну активність і творчу ініціативу. Із матеріалів дослідження видно, що в Україні проведено декілька турів спрощення структури управління, в результаті чого наприкінці 1958 р. було ліквідовано 2262 паралельно діючі організації, установи, різні структурні підрозділи, адміністративно-управлінський апарат скорочено майже на 90 тис.чол: з фондом зарплати 682,3 млн.крб., а разом з іншими витратами по управлінню майже на мільйон карбованців.¹ Автор показує, що ця непроста справа зустрічала замаскований опір, а то й саботаж з боку місцевих номенклатурщиків і керівників підприємств /"директорського корпусу"/, які звикли жити по-старому і не бажали розлучатись з бюрократичними надбудовами в управлінні.

Чудодійним одномоментним актом вважалась перебудова, при якій галузева система управління замінювалась територіальною, ліквідувалась таким чином його надцентралізація. В 1957 р. були створені економічні райони, якими керували раднаргоспи, ліквідовані міністерства. В Україні раднаргоспи почали керувати підприємствами будовами, які раніше підлягали 34 союзним, 18 союзно-республіканським і 17 республіканським міністерствам і відомствам.² Мате-

Центральний державний архів громадських об'єднань України. -

Ф.1, оп.214, спр.374, арк.26, 28-31, 33, 54.

Радянська Україна. - 1957 - 5 липня.

ріали і документи, проаналізовані автором, засвідчують, що в економічних районах внаслідок самостійного вирішення питань як радгоспами, так і промисловими підприємствами до певної міри зростала виробнича діяльність підприємств, підвищувалась продуктивність праці. І це при умові, що нова форма управління лише почала на той час впроваджуватись. І все ж адміністративно-командні методи керівництва залишались. Формалізм, бюрократизм, паперовий потік різних розпоряджень перейшли із старих у нові форми управління. До того ж сталіністи як зверху, так і знизу не хотіли поступитись "принципами", особливо таким як всемірна і всеосяжна централізація господарства. Не дивно тому, що незабаром повернулись до вседержавної планової, галузевої системи управління, яка по суті залишилась і сьогодні, не зважаючи на розмови про необхідність переходу до ринку.

Значне місце в дисертаційному дослідженні займають проблеми підготовки і підвищення кваліфікації робітничих кадрів, від яких, у значній мірі, залежало високопродуктивне використання і подальше вдосконалення техніки, збільшення випуску промислової продукції, зниження її собівартості та поліпшення якості.

В розділі показано, як в 50-і роки робиться спроба по-новому поставити і розв'язати ці питання. Аналізується робота загальноосвітніх шкіл, технічних училищ, технікумів, які готували робітників, поєднуючи виробниче навчання /з елементами інженерно-технічної підготовки/ з трудовим, політехнічним і фізичним вихованням. Різними формами навчання, що забезпечували підготовку нових кадрів робітників і підвищення їх кваліфікації охоплювалась велика кількість трудівників безпосередньо на виробництві. Без перебільшення можна сказати, що в 1953 - 1958 рр. в цій справі було

досягнуто значних успіхів, внаслідок чого появилось немало робітників нових професій, пов'язаних із зростанням технічного рівня підприємств. Відживали застарілі форми підвищення професійного й культурно-освітнього рівня підготовки кадрів, виникли нові, більш ефективні. Якщо в 1951 р. в республіці було підготовлено нових робітників 475 тис.чол., то в 1958 р. - 511 тис., підвищили кваліфікацію відповідно: 673 тис. і 872 тис. І все ж можна було б добитись кращих і вагоміших результатів, як би нові форми навчання й підвищення кваліфікації не впроваджувались поспіхом, іноді комуністичним штурмом, без заздалегідь підготовлених для цього умов.

В розділі робиться висновок, що при всій тій недосконалості, половинчатості реформ, які проводились в галузі управління й підготовки кадрів в умовах хрущовської "відлиги", вони все ж до певної міри активізували виробничу діяльність робітників, що сприяло підвищенню продуктивності праці, інших техніко-економічних показників промисловості України.

У другому розділі "Участь робітників України в подоланні технічної відсталості промисловості. Рух винахідників і раціоналізаторів" головна увага приділяється аналізу технічного переозброєння промисловості на основі посилення уваги до питань розвитку досягнень вітчизняної і зарубіжної науки і техніки, ролі передовиків і новаторів в цьому процесі.

В розділі звертається увага на те, що економічний потенціал республіки створювався на екстенсивній основі, внаслідок чого, темпи зростання промислового виробництва на початку досліджуваного періоду скорочувались. Найновіші досягнення вітчизняної науки і техніки повільно впроваджувались у виробництво, а зарубіжної - ігнорувались. Непривабливою була картина з справою технічного прогресу.

су і в Україні, де випуск застарілого устаткування по продуктивності, економічності, вазі та якості значно відставав від рівня сучасної вітчизняної та світової техніки. В дисертації висвітлено причини такого стану, організаційні та інші заходи щодо його поліпшення. /Створення Держкомітету Ради Міністрів з нової техніки, проведення традиційних після з'їздів і пленумів ЦК зборів нижче-стоящих парткомів і трудових колективів, громадських оглядів механізації й автоматизації виробництва з участю передових робітників, нарад інженерів, конструкторів, створення ініціативних груп по виявленню резервів техпрогресу тощо/.

На поліпшення справи технічного прогресу спрямовувався творчий пошук винахідників і раціоналізаторів. Автор висвітлює недоліки з цієї великої категорії людей. Це - не лише косність і рутинна з боку "командирів виробництва", а й закон господарської байдужості, притаманний соціалістичній системі господарювання, побудованій на прімації державної власності на знаряддя і засоби виробництва. Не спрацьовував принцип матеріальної зацікавленості.

Автор аналізує значну кількість організаційних заходів, вироблених парткомом і профкомом для підвищення раціоналізаторської і винахідницької думки на підприємствах України. Серед них - створення виробничо-технічних рад в окладі інженерно-технічних працівників, конструкторів і технологів, передових майстрів і робітників, новаторів і раціоналізаторів виробництва, які діяли під керівництвом Всесоюзного товариства винахідників і раціоналізаторів, створеного в 1957 р. В Україні працювали республіканська рада, обласні ради і ради первинних організацій ВТВР /в серпні 1958 тут нараховувалось 4 тис. рад, які об'єднали понад 150 тис. чол./.¹

¹ Робітнича газета. - 1958 - 26 серпня.

З січня 1958 р. ВТБР будувалося за територіально-виробничим принципом. Науково-інженерні-технічні товариства /НІТТ/, куди входило порівняно вузьке коло спеціалістів, перетворювались в масові науково-технічні товариства /НТТ/ по галузях виробництва з метою залучення до технічної творчості ширших мас трудящих.

В розділі йдеться про різноманітні форми роботи, які проводило партійно-господарське керівництво з раціоналізаторами безпосередньо на виробництві. Створювались і діяли комісії по робітничому винахідництву і раціоналізації; періодично скликались збори активу для всебічного обговорення практики раціоналізаторської роботи; пропагувались досягнення раціоналізаторів через виставки, загальнозаводські скітени; випускались нові, ефективніші форми документації особистих рахунків раціоналізаторів; проводились "дні раціоналізаторів"; комплектувались рейдові бригади для перевірки впровадження винаходів і пропозицій і правильного підрахування економічного ефекту від них; удосконалювались форми заохочення раціоналізаторів і т.ін. Використовувались і масові форми роботи, такі як наради, конференції раціоналізаторів окремих галузей промисловості, областей, підприємств, огляди і конкурси на кращу організацію роботи з винахідниками і раціоналізаторами. Новою і більш дієвою формою поширення руху раціоналізаторів і винахідників стало створення комплексних творчих бригад на підприємствах, до складу яких входили інженери, техніки, майстри, винахідники і раціоналізатори, передові робітники. Отже, факти і дані, приведені в розділі, свідчать, що в умовах лібералізації, особливо після XX з'їзду КПРС, чимало було зроблено для того, щоб активізувати творчу діяльність трудівників промислових підприємств, що особливо яскраво проявилось в масовому потоці раціональних про-

позицій і винаходів саме з боку рядових робітників. У 1958 р. в Україні нараховувалось 230 тисяч винахідників і раціоналізаторів. Вони подали 400 тисяч рацпропозицій, з яких у виробництво було впроваджено 220 тисяч з економічним ефектом 1,3 млрд.крб. із розрахунку на рік.¹ Немалу роль в цьому відіграло посилення матеріального стимулювання, а також віра робітників в те, що викриття культу особи і боротьба за ліквідацію його негативних наслідків приведе до зміни на краще в їх житті. І вони хотіли брати в цьому активну участь. У великій мірі завдяки технічній творчості робітників в названий період відбулися серйозні позитивні зміни в галузі технічного прогресу, про що переконливо свідчать дані, приведені в дисертації.

У третьому розділі "Трудове змагання робітників: ідеали і дійсність" розглядається трудове змагання робітників, його роль в розвитку промислового виробництва, певному піднесенні в умовах лібералізації тоталітарного режиму.

Слід відзначити, що історики й політологи в останні роки немало подискутували в питанні оцінки соцзмагання. Чи не більшість з них відкидає його роль в розвитку промислового виробництва начисто, приводячи численні дані про недоліки організації. З цим поглядом автор не погоджується. Звичайно, формалізму, бюрократизму в організації змагання було достатньо, про що йде мова в даному розділі. Звичайно також, що змагання нема місця в ринковій економіці. Але в минулі, в тому числі й 50-і роки, змагання жило й результативно діяло, безвідносно того, яку мету переслідували його натхненники й організатори. В розділі йдеться про те, що немало трудових починів, які перетворювались в масові, організовувались

¹ Партийне керівництво розвитком промисловості України. - К., 1976: с.231.

парткомаами в Україні. Їх могутні важелі пропагандистської й масово-політичної роботи спрямовувались на те, щоб підняти в трудівників почуття патріотизму, звичайно, радянського. І це не проходило безслідно. Штучно викликану трудову активність робітництва держава використовувала сповна. Автор звертає увагу на те, що в досліджуваний період, особливо після XX з'їзду КПРС, змагання набирали більш конкретних, а тому й ефективніших форм /до прикладу, організовані почини бригад М.Мамая, О.Кольчика, М.Переверзева/, а головне - підкріплювалось насиченням виробництва новою технікою й передовою технологією, поліпшенням матеріального становища народу. Здавалось, вищі ешелони влади починали розуміти, що робітники без будь-якого матеріального стимулювання лише силою своєї свідомості не забезпечать виконання високих народногосподарських планів.

Факти, наведені в розділі, свідчать, що хоч "відлига" активізувала трудову діяльність робітників, внесла певні зміни в організацію змагання, все ж воно здебільшого проходило за старими методами, на перше місце, як і раніше, висувалось моральне заохочення замість матеріальної зацікавленості, орієнтування на високу "соціалістичну" свідомість. Форми організації змагання в основному по-старому носили формальний характер: зводились до документального оформлення зобов'язань. Багато трудових колективів /і навіть галузей/ систематично не справлялись із завданнями державного плану по важливіших показниках, хоч в них змагання й мало масовий характер. Організація змагання "зверху" далеко не завжди вносила натхнення в душі трудівників.

Питанням узагальнення і поширення досвіду передовиків виробництва, як важливішого чинника підвищення продуктивності праці,

поліпшення роботи всіх техніко-економічних показників підприємств присвячено четвертий розділ дисертації "Вивчення, узагальнення і поширення досвіду передовиків виробництва".

Форми передачі передового досвіду досліджуваного періоду, про які розповідається в дисертації, загалом заслуговують на увагу. Це - школи і курси передового досвіду; виробничі наради; тематичні семінари по професіях; "дні" та "вечори" новатора; технічні конференції заводського, міського і районного масштабу; виробничі екскурсії і відрядження; зустрічі передовиків з робітниками суміжних професій; видання брошур, книг, плакатів з описом методів роботи новаторів; випуск "блискавок", "багатотиражок" і т.д. В 50-і роки з повною віддачею і добрими результатами працювало немало новаторів виробництва, передові методи роботи яких служили прикладом для мільйонів. І все ж і ця добра справа часто-густо губила формалізм, декларативні, неконкретні рішення з цього питання вищих партійних форумів і державних організацій, відсутність належної матеріальної зацікавленості новаторів-наставників, взагалі - фактичне ігнорування матеріальних стимулів, безпосередньо пов'язаних з кількістю і якістю праці. Акцент, головним чином, по-старому ставився на свідомість, як головний важіль народної ініціативи, на моральні фактори, не підкріплені системою організації економіки, при якій неякісна праця не вигідна для всіх членів колективу. Все це позбавляло багато цінних починів масовості, не давало очікуваного ефекту. Не дивно тому, що багаточисельні рухи, ініціативи, на які спочатку покладались великі надії, незабаром сходили нанівець.

В кінці дисертації автор робить висновок, що в 1953 - 1958рр. було немало зроблено щодо подолання культу особи і його негатив-

них наслідків, /а це/, безумовно, сприяло активізації виробничої діяльності робітництва і, як наслідок, досягненню значних господарських успіхів. Валова продукція промисловості України зросла за ці роки більше ніж в 1,3 раза, а продуктивність праці, яка є мірилом всього суспільного прогресу і найважливішим джерелом зростання життєвого рівня людей - в 1,8 раза, тобто в 2,2 раза більше, ніж у 1940 році.

Проте загальновідомо й те, що хрущовські реформи носили половинчатий характер, здійснювались командними методами, не виходили за межі догматичних комуністичних доктрин суспільного розвитку, не зачіпали самої тоталітарної системи. Мова не йшла про демонтаж командно-адміністративної системи і тоталітарного режиму, а по суті про їх зміцнення шляхом поточного ремонту. Не випадково тому добрі наміри часто залишались нездійсненими, а ліберальні реформи попадали в глухий кут. Згасала відповідно до деякої міри віра людей у можливість добитись кращого життя, а у зв'язку з цим - і трудова активність. Проте в цілому робітники підтримували партію і її керівництво, а, значить, підтримували й тоталітарний режим, хоч і пом'якшений в період "відлиги". І не нам їх за це судити. Люди чесно трудилися на благо країни, своє власне.

Те, що відбувалося з нами в минулому - наша історія. Покоління, виховане на хибній ідеї, - наші люди. Етапи, пронизані соціалістичною ідеєю, залишили слід в розумі, відбилися в серцях багатьох із них. Тому нестримне бичування, заборони, очорнення минулого не вирішують проблему. Потрібне максимально об'єктивне висвітлення минулого - не перекреслювати все добре, зроблене людьми, але й не замовчувати злочини, хиби й прорахунки їх керівників. Цим і повинні керуватись дослідники минулого. Цим намагав-

ся керуватись і автор даної дисертації.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора.

1. Впровадження передового виробничого досвіду на промислових підприємствах України в 50-і роки. // Всесоюзна міжвузівська науково-практична конференція "Інтернаціональне виховання студентів в умовах корінних змін ідейно-політичної і громадської атмосфери. Тези доповідей, Київ, 1990. - С.95-102.

2. Творчий пошук винахідників та раціоналізаторів в промисловості України /1953 - 1958 рр./ // Актуальні проблеми історії України та методика їх вивчення у вузі. Тези науково-методичної конференції. - Запоріжжя, 1992. - С.130-132.

3. Виробнича діяльність робітничого класу України /1953 - 1958 рр./ - Київ: 1992. - 46 с. - Деп. в УкрНДІНТІ. - 21.09.92. - №1457-Укр92.

Підписано до друку 25.07.1994р. Об'єм 1, 2^е формат 60x84 1/16^е.

Друк офсетний, Тир. 100. Зам. 165. Безплатно.

Дод. УДПУ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

AB 30.593

AB 30.593

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]